

УДК 316.4

Балакірева О.М., канд. соціол. наук, завідувач відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, голова правління ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, e-mail: bon.smc@gmail.com,

Дмитрук Д.А., канд. соціол. наук, науковий співробітник відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, директор ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, e-mail: dmitruk_d@ukr.net

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОЦІНОК І ОЧІКУВАНЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 2017 Р.¹

На основі даних загальнонаціонального опитування показано оцінку соціально-економічної ситуації та суспільні настрої, а також доходи населення. Проаналізовано індекси соціально-економічних оцінок і очікувань для різних соціально-демографічних груп у динаміці, самооцінку матеріального становища, стратегії економії. Розглянуто динаміку та структуру заощаджень (накопичень).

Ключові слова: індекси соціально-економічних оцінок і очікувань, громадська думка, заощадження, накопичення, самооцінка матеріального становища, прожитковий мінімум.

Структура доходів населення. Щорічний моніторинг джерел особистого доходу громадян виявив помітну зміну конфігурації структури доходів населення. Загальна спрямованість змін свідчить про зменшення рівня диверсифікованості доходів через збільшення частки офіційних і постійних доходів. Особливо виразно зміни помітні на підвибірці економічно активного населення (табл. 1):

1. **Зростання значення офіційної заробітної плати.** За рік частка економічно активного населення, що зараховує офіційну заробітну плату до основних джерел доходу зросла з 83,4% до 86,9%, відповідно, зросла і частка тих, хто визначає офіційну заробітну плату, як основне джерело доходу: 80,2% у грудні 2017 р. проти 77,2% у грудні 2016 р. Натомість зменшилася й частка тих, хто, як джерела доходу, зазначав премії за основним місцем роботи (з 39,8% до 30,4%).

¹ За результатами моніторингових опитувань населення України, що проводяться ГО “Центр “Соціальний моніторинг” та ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Вибіркова сукупність кожного опитування моніторингу становить не менше ніж 2000 респондентів, є репрезентативною за основними соціально-демографічними показниками стосовно дорослого населення України. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,31–2,18%. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента “віч-на-віч”. Останнє опитування проведено з 18 по 23 грудня 2017 р. в 24 областях України та м. Києві. Всього опитано 2040 респондентів.

© Балакірева О.М., Дмитрук Д.А., 2018

2. Зменшення долі пенсій і соціальних виплат у доходах економічно активного населення. Рівень згадування цієї статті доходів серед економічно активного населення зменшився з 21,1% до 15,3%.

3. Зменшення показників горизонтальних міжособистісних транзакцій. За рік частка економічно активного населення, яка мала підтримку у вигляді матеріальної допомоги від інших членів родини, скоротилася з 26,6% до 18,4%.

4. Зменшення частки економічно активного населення, що має додатковий дохід. Доля доходів від додаткової зайнятості, підробітку знизилася з 25,5% до 15,9%; доходи від індивідуальної, приватної діяльності знизилися з 13,4% до 7,6%.

Всі зазначені зміни пов'язані із збільшенням розміру мінімальної заробітної плати, яка відбулась у січні 2017 р. Адміністративне підняття мінімальної заробітної плати (збільшення розміру соціальних внесків, податків на основі мінімальної заробітної плати) спричинили акумуляцію в офіційній заробітній платі інших виплат (премій, неофіційних виплат тощо). Крім того, ринок праці відреагував на зростання податкового навантаження, прив'язаного до розміру мінімальної заробітної плати, зменшенням відповідних видів діяльності.

Аналіз змін показників неофіційних доходів також свідчить про їх скорочення: якщо в грудні 2016 р. зізнавалися в отриманні неофіційних доходів сумарно 29,2% економічно активного населення, то в грудні 2017 р. таких було вже 17,7% (зменшення на 11,5%) (табл. 1).

Індекси соціально-економічних оцінок та очікувань. Одна з інформативних методик, яка здатна фіксувати зміни в соціально-економічних оцінках і очікуваннях, це розрахунок відповідних індексів: поточного особистого матеріального становища (ІПСо), поточного суспільного матеріального становища (у населеному пункті, області, країні та інтегральний) (ІПСс), очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо), очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс) та інфляційних очікувань (ІІО). Методологія розрахунків представлена у Додатку А.

У грудні 2017 р. зафіксовано різну спрямованість змін значень індексів, порівнюючи з показниками червня 2017 р. За останні півроку сталися такі зміни:

– індекс поточного особистого матеріального становища (ІПСо) покращився на 4 пункти (зростання з 62 до 68 пунктів), серед економічно активного населення зростання становило 7 пунктів (73 пункти), втративши серед економічно активного населення 7 пунктів (60 пунктів);

– інтегральний індекс поточного суспільного матеріального становища (ІПСс) знизився з 71 до 59 пунктів;

– індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо) збільшився з 64 до 72 пунктів (+8 пунктів), серед економічно активного населення зростання на 10 пунктів, решти населення на 6 пунктів;

– індекс очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) серед всього населення знизився на 1 пункт (до 62 пунктів), серед економічно активного населення – на 5 (до 64 пунктів);

– індекс інфляційних очікувань (ІІО) зменшився на 2 позиції (до 180 пунктів), серед економічно активного населення він становить 178 пунктів (табл. 2, 3).

Таблиця 1

Показники джерел (офіційних і неофіційних) особистого доходу громадян України, грудень 2017 р., %

	Все населення				Економічно активне населення			
	Грудень 2016 р.		Грудень 2017 р.		Грудень 2016 р.		Грудень 2017 р.	
	Всі джере-ла*	Основні джере-ла**	Всі джере-ла*	Основні джере-ла**	Всі джере-ла*	Основні джере-ла**	Всі джере-ла*	Основні джере-ла**
Офіційна заробітна плата за основним місцем роботи	52,8	49,1	56,2	51,6	83,4	77,2	86,9	80,2
Пенсія, соціальні виплати та державні грошові допомоги (стипендії, допомога по безробіттю, допомога при народженні дитини, доплати малозабезпеченим сім'ям, допомога ВПО тощо)	46,4	35,1	41,3	33,9	21,1	8,7	15,3	7,9
Матеріальна допомога інших членів родини, родичів, аліменти, враховуючи грошову та негрошову допомогу	31,0	13,8	24,6	11,7	26,6	8,7	18,4	6,1
Премії та бонуси за основним місцем роботи	24,7	7,5	18,8	5,7	39,8	12	30,4	9,4
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	14,7	8,0	12,1	5,0	12,2	5,9	11,3	4,2
Доходи від додаткової зайнятості, підробітку	18,9	8,3	12,2	4,7	25,5	11,1	15,9	5,4
Доходи від індивідуальної, приватної діяльності	9,1	5,5	5,3	3,5	13,4	7,7	7,6	5,1
Неофіційна винагорода від додаткової зайнятості, підробітку	7,7	2,6	4,6	1,8	10,6	3,2	6,3	2,3
Неофіційні платежі за основним місцем роботи	11,3	7,0	7,4	4,5	18,6	11,5	11,4	7,4
Здача в оренду житла, приміщень, земельних ділянок	5,8	3,7	4,0	1,3	6,9	4,3	3,9	1,2
Доходи від депозитів, відсотки за акціями, цінними паперами тощо	4,7	1,4	2,2	0,2	6,2	1,9	2,9	0,2
Інше	1,3	0,4	1,0	0,9	1,2	0,2	0,8	0,7

* Ствердні відповіді на запитання: "Якщо говорити про всі джерела (офіційні та неофіційні) Вашого особистого доходу, то які із зазначених на картці Ви маєте?". Респонденти могли обрати будь-яку кількість відповідей.

** Ствердні відповіді на запитання: "А які з названих Ви вважаєте основними?". Респондент мав можливість зазначити до 3-х джерел.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Таблиця 2

**Динаміка індексів соціально-економічних оцінок та очікувань
серед економічно активного населення**

		Листопад 2011 р.	Березень 2012 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.	Серпень 2015 р.	Листопад 2015 р.	Грудень 2015 р.	Грудень 2016 р.	Червень 2017 р.	Грудень 2017 р.
ІПСо	Економічно активне населення	76	73	87	47	48	36	22	39	40	51	63	66	73
	Решта населення	59	65	83	45	37	28	18	39	37	42	52	56	62
ІПС населеного пункту	Економічно активне населення	78	79	87	42	43	38	27	48	46	49	70	74	71
	Решта населення	70	73	82	43	39	34	27	42	40	51	67	67	67
ІПСс області	Економічно активне населення	79	75	85	34	32	30	21	41	42	44	62	71	63
	Решта населення	67	72	80	35	32	27	22	38	37	45	60	61	60
ІПСс країни	Економічно активне населення	67	65	76	19	15	16	14	27	31	33	46	57	45
	Решта населення	54	63	74	18	14	14	13	29	27	33	46	50	45
ІПСс інтегральний	Економічно активне населення	75	73	83	32	30	28	21	39	39	42	59	67	60
	Решта населення	64	69	79	32	28	25	20	36	35	43	58	59	57
ІЕОо	Економічно активне населення	83	79	94	55	46	42	31	40	43	51	70	69	79
	Решта населення	62	70	87	49	36	32	25	33	39	43	55	57	63
ІЕОс	Економічно активне населення	77	76	82	37	30	33	34	45	48	56	60	69	64
	Решта населення	65	71	77	34	25	28	28	42	49	50	56	63	58
ІО	Економічно активне населення	164	165	160	175	177	186	189	183	181	183	175	174	178
	Решта населення	182	178	167	181	189	193	193	188	184	186	177	182	183

Примітка: ІПСо – індекс поточного особистого матеріального становища; ІПСс – індекс поточного суспільного матеріального становища, вимірюється на рівні населеного пункту, області та країни, а також як інтегральний індекс, що складається з цих трьох оцінок; ІЕОо – індекс очікуваних змін особистого матеріального становища; ІЕОс – індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців; ІО – індекс інфляційних очікувань.

Джерело: за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Існують значні відмінності за індексами соціально-економічних оцінок і очікувань серед різних соціально-демографічних груп:

– традиційно більш стримані оцінки надають респонденти, що мешкають в обласних центрах, жителі сільської місцевості дещо оптимістичніші в оцінці зміни соціально-економічної ситуації;

– до регіональних особливостей можна віднести те, що найгірші оцінки та найбільш песимістичні очікування зафіксовано на Донбасі, Півдні та серед мешканців столиці;

– залишається виразною залежність рівня оцінок від матеріального становища: чим нижчою є самооцінка матеріального становища та чим нижчим є рівень доходів, тим більш негативні економічні очікування;

– відмінності оцінок за рівнем освіти залишаються залежними від рівня доходів населення та більшою мірою відображають їх диференціацію: високоосвічена група населення, що традиційно має вищий дохід, демонструє більш оптимістичні оцінки та очікування.

– зберігається тенденція, відповідно до якої молодь має оптимістичніші оцінки та очікування, порівнюючи із старшою віковою групою (понад 50 років) (табл. 3).

Таблиця 3

Зведена таблиця індексів оцінок і очікувань за соціально-демографічними групами

Показник		ІПСо	ІПС нас. пункту	ІПСє області	ІПСє країни	ІПСє інтегральний	ІЕОо	ІЕОс	ІО
Серед усіх		68	69	62	45	59	72	62	180
Тип населеного пункту	Обласний центр	65	61	56	41	53	65	59	179
	Інші міста	70	72	61	46	60	72	62	180
	Село	69	73	68	47	63	80	64	181
Регіон опитування	Захід	79	79	76	58	71	90	70	175
	Центр	69	64	66	50	60	80	69	184
	Північ	75	82	73	45	67	83	62	182
	Схід	64	78	63	45	62	70	42	174
	Донбас (крім зони АТО)	74	74	56	42	57	67	67	182
	Південь	42	41	40	28	34	41	46	185
	м. Київ	61	34	34	29	32	50	81	185
Вік	18–29	78	77	71	54	67	87	70	170
	30–39	77	74	64	49	62	80	67	178
	40–49	64	67	58	40	55	72	58	183
	50–59	63	67	58	42	56	68	60	184
	60+	61	63	57	40	53	59	56	185
Стать	Чоловіча	74	71	64	47	61	76	64	178
	Жіноча	63	67	60	43	57	69	59	182
Рівень освіти	Початкова/базова середня	52	52	49	26	42	53	47	185
	Повна загальна середня	65	66	58	45	56	69	61	181
	Базова вища	71	72	66	45	61	75	61	181
	Повна вища/вчений ступінь	73	74	65	49	63	78	67	177

Закінчення табл.3

Матеріальне становище родини	Дуже низьке та низьке	46	49	44	32	42	47	49	193
	Нижче за середнє	68	74	63	47	61	68	61	182
	Середнє	89	83	76	55	71	102	73	167
	Вище за середнє та високе	108	89	93	70	84	99	91	156
Щомісячний дохід на 1 члена родини	1500 грн и менше	53	62	57	39	53	58	58	187
	1501–2000 грн	62	71	62	48	60	62	62	185
	2001–2500 грн	64	74	64	47	62	74	74	182
	2501–3500 грн	68	71	62	42	58	68	68	180
	3501–5000 грн	72	68	63	44	58	78	78	178
	Понад 5000 грн	88	79	70	46	65	97	97	169
	Відмова відповідати	74	67	61	47	58	77	77	177

Примітка: ППСо – індекс поточного особистого матеріального становища; ППСс – індекс поточного суспільного матеріального становища, вимірюється на рівні населеного пункту, області та країни, а також як інтегральний індекс, що складається з цих трьох оцінок; ІЕОо – індекс очікуваних змін особистого матеріального становища; ІЕОс – індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців; ІІО – індекс інфляційних очікувань. Сірий колір – наведене значення є нижчим за середній показник.

Джерело: за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Зростання індексу поточного матеріального становища (ППСо) з 62 до 68 пунктів відбулося, насамперед, завдяки покращенню оцінок на Заході (+11) та Півночі (+9) країни. Попри загальне поліпшення у більшості регіонів, негативною динамікою вирізняється Південь країни (табл. 4).

Оцінки щодо індексу поточного суспільного матеріального становища (ППСс), які продемонстрували стрімке падіння з 71 до 59 пунктів, зумовлені погіршенням оцінок, насамперед, у Північному та Південному регіонах, на Донбасі та в столиці (табл. 5).

Порівняльний аналіз динаміки індексів соціально-економічних оцінок і очікувань демонструє, що поточні оцінки матеріального становища на рівні особистості та суспільства отримали різне спрямування через те, що ситуація в країні сприймається гірше. Як і раніше, оцінки власного матеріального становища мають кращі, ніж суспільні, показники (рис. 1).

Значення індексу очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо) повертається на рівень попередніх років. Драматичне зменшення позитивних очікувань щодо змін у власному матеріальному становищі, яке спостерігалось у 2015 р., поступово втрачає силу (табл. 6).

Таблиця 4

Динаміка індексу поточного особистого матеріального становища (ПСо) за регіонами

ПСо	12.2006 р.	12.2007 р.	12.2008 р.	04.2009 р.	08.2009 р.	12.2009 р.	12.2010 р.	04.2011 р.	10.2011 р.	11.2011 р.	03.2012 р.	12.2012 р.	09.2013 р.	03.2014 р.	08.2014 р.	12.2014 р.	03.2015 р.	08.2015 р.	11.2015 р.	12.2015 р.	12.2016 р.	06.2017 р.	12.2017 р.
Захід	84	77	54	55	54	69	68	62	76	67	57	79	84	51	50	28	18	44	43	50	59	68	79
Центр	80	80	46	25	42	56	75	52	93	55	76	85	76	49	35	25	16	38	44	60	63	66	69
Північ	73	89	48	73	49	79	84	66	81	63	74	82	105	58	69	40	17	36	53	58	70	66	75
Схід	87	84	38	40	34	62	78	49	78	77	78	80	83	42									
Схід без Донбасу															30	36	26	35	30	43	53	56	64
Донбас (крім зони АТО)															24	28	16	42	24	27	41	70	74
Південь	71	74	34	48	38	55	72	47	72	66	71	79	81	38	38	29	17	35	40	19	51	46	42
м. Київ	83	101	41	63	38	61	57	60	86	107	69	90	87	51	82	58	37	49	38	79	82	56	61
АР Крим	88	36	13	22	3	41	64	31	70	70	58	67	86	25									
Загалом	82	80	41	47	40	63	74	53	80	71	71	80	85	46	43	33	20	39	39	48	59	62	68

Джерело: за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Таблиця 5

Динаміка індексу поточного суспільного матеріального становища за регіонами

ПСу	12.2006 р.	12.2007 р.	12.2008 р.	04.2009 р.	08.2009 р.	12.2009 р.	12.2010 р.	04.2011 р.	10.2011 р.	11.2011 р.	03.2012 р.	12.2012 р.	09.2013 р.	03.2014 р.	08.2014 р.	12.2014 р.	03.2015 р.	08.2015 р.	11.2015 р.	12.2015 р.	12.2016 р.	06.2017 р.	12.2017 р.
Захід	78	65	28	40	53	59	69	58	72	70	58	72	79	50	40	33	23	42	44	46	57	73	71
Центр	68	61	23	22	42	51	75	51	76	57	78	80	72	34	24	20	14	30	42	44	64	69	60
Північ	69	52	20	49	40	59	81	66	71	65	77	74	100	30	53	36	26	47	49	24	71	86	67
Схід	79	56	18	29	28	49	69	55	74	78	79	78	79	28									
Схід без Донбасу															21	23	16	35	25	25	48	65	62
Донбас (крім зони АТО)															13	19	21	40	25	6	47	69	57
Південь	78	56	14	21	32	36	69	49	67	69	60	74	70	28	20	23	15	33	40	24	55	68	34
м. Київ	51	77	14	27	28	39	47	52	76	79	62	80	81	29	39	30	43	44	47	56	78	65	32
АР Крим	91	26	1	0	0	15	76	31	58	89	83	69	105	10									
Загалом	74	58	19	31	35	49	70	54	72	72	72	72	81	32	29	27	21	38	38	33	59	71	59

Джерело: за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

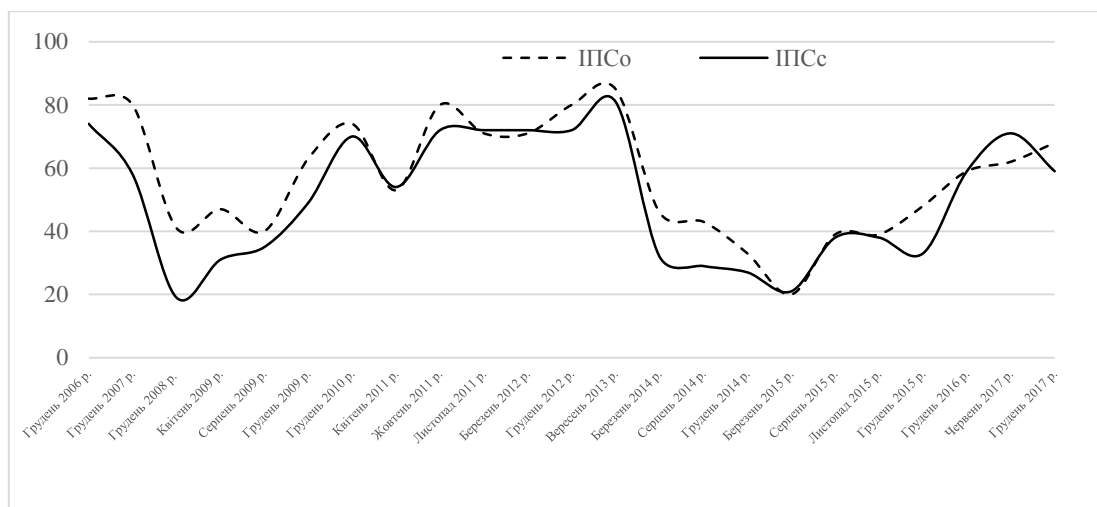

Рис. 1. Динаміка індексів поточного особистого та суспільного матеріального становища протягом 2005–2017 рр.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 6

Динаміка індексу очікуваних змін особистого матеріального становища за регіонами

ІЕОо	12.2006 р.	12.2007 р.	12.2008 р.	04.2009 р.	08.2009 р.	12.2009 р.	12.2010 р.	04.2011 р.	10.2011 р.	11.2011 р.	03.2012 р.	12.2012 р.	09.2013 р.	03.2014 р.	08.2014 р.	12.2014 р.	03.2015 р.	08.2015 р.	11.2015 р.	12.2015 р.	12.2016 р.	06.2017 р.	12.2017 р.
Захід	90	96	59	77	64	94	72	66	77	67	51	89	90	88	45	38	32	42	45	52	63	73	90
Центр	83	98	41	33	52	82	80	55	90	68	84	90	76	55	38	31	21	32	47	60	75	66	80
Північ	67	98	41	86	52	106	87	70	84	74	82	88	116	55	65	56	25	44	53	53	81	70	83
Схід	93	92	48	58	45	75	84	57	76	82	87	89	84	32									
Схід без Донбасу															25	32	24	32	38	44	51	58	70
Донбас (крім зони АТО)															18	46	22	43	23	11	47	70	67
Південь	89	91	31	63	46	71	83	56	71	70	79	86	97	36	35	30	27	28	38	31	48	46	41
м. Київ	91	123	43	83	58	87	56	68	85	127	75	102	112	100	108	45	60	64	41	72	90	58	50
АР Крим	88	48	16	9	5	73	29	13	44	64	60	77	83	9									
Загалом	87	94	45	62	50	84	77	58	77	77	76	89	91	52	42	38	28	38	42	48	64	64	72

Джерело: за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців знову наблизився до індексу поточного суспільного матеріального становища (рис. 2).

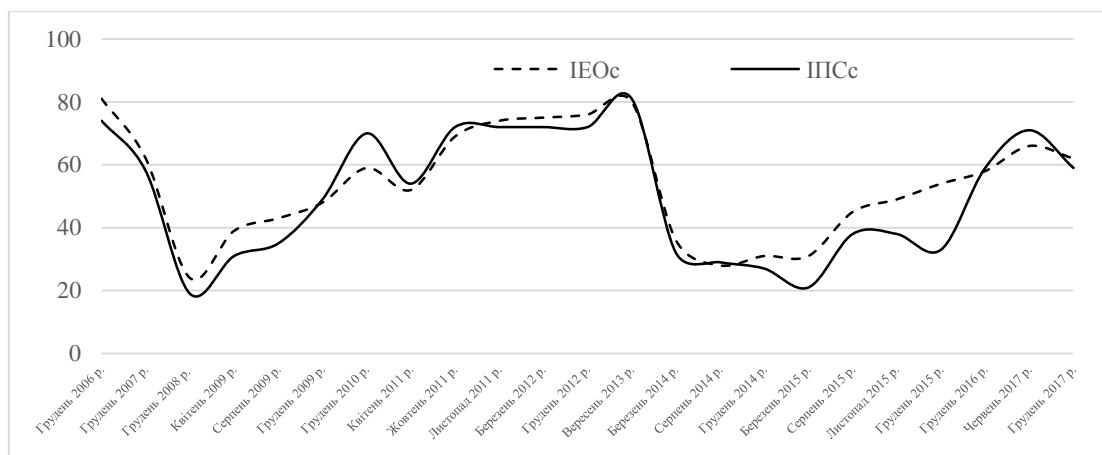

Рис. 2. Розподіл інтегрального індексу поточного суспільного становища та індексу очікуваного розвитку економіки країни впродовж 2006–2017 рр.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Очікування щодо економічної ситуації покращуються, а показники індексу поточного особистого матеріального становища та індексу очікуваних змін особистого матеріального становища є майже однаковими, що свідчить про низьку поширеність сподівань про зміни на краще (рис. 3).

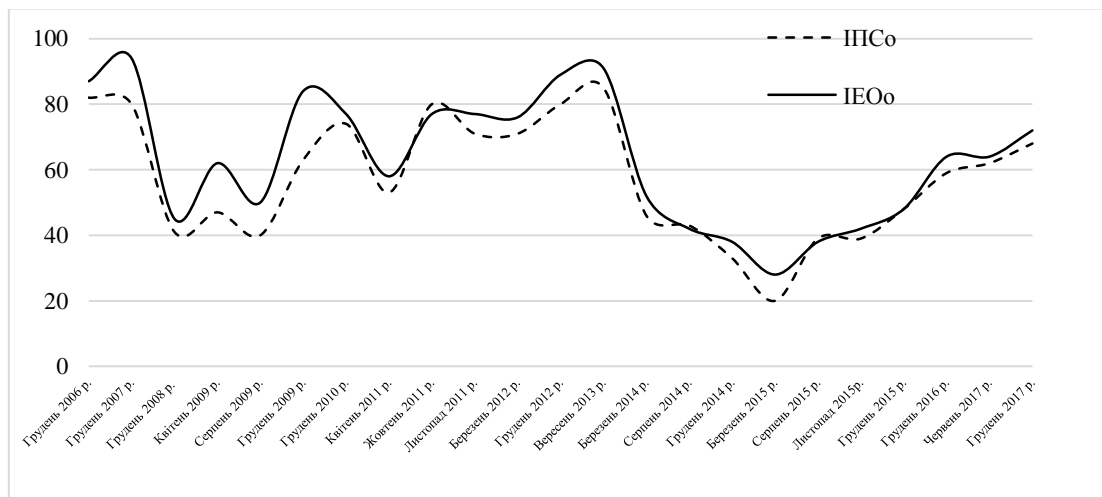

Рис. 3. Розподіл індексів поточного особистого матеріального становища та очікуваних змін особистого матеріального становища впродовж 2006–2017 рр.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Інфляційні очікування залишаються стабільно високими (табл. 7, рис. 4).

Таблиця 7

Динаміка індексу інфляційних очікувань за регіонами

ІО	12.2006 р.	12.2007 р.	12.2008 р.	04.2009 р.	08.2009 р.	12.2009 р.	12.2010 р.	04.2011 р.	10.2011 р.	11.2011 р.	03.2012 р.	12.2012 р.	09.2013 р.	03.2014 р.	08.2014 р.	12.2014 р.	03.2015 р.	08.2015 р.	11.2015 р.	12.2015 р.	12.2016 р.	06.2017 р.	12.2017 р.
Захід	147	170	181	180	182	175	177	186	179	172	173	170	158	165	193	195	193	183	172	175	172	175	175
Центр	152	182	186	190	189	173	175	189	165	185	171	160	167	175	191	190	192	186	177	192	177	175	184
Північ	161	174	177	165	178	152	170	175	170	188	160	158	115	177	152	183	188	185	181	184	161	172	182
Схід	165	176	189	187	188	180	174	183	175	167	167	169	173	185									
Схід без Донбасу															194	193	194	184	184	189	172	181	174
Донбас (крім зони АТО)															192	192	188	171	186	179	175	177	182
Південь	166	168	190	180	187	178	183	181	167	165	175	173	179	190	190	191	191	191	191	193	185	179	185
м. Київ	133	153	185	191	176	168	170	163	148	138	160	162	188	143	116	161	175	181	188	177	176	188	185
АР Крим	178	189	191	199	193	168	192	187	162	141	182	173	160	196									
Загалом	158	175	186	183	185	173	176	182	171	170	169	167	163	177	182	189	190	184	181	184	175	177	180

Джерело: за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

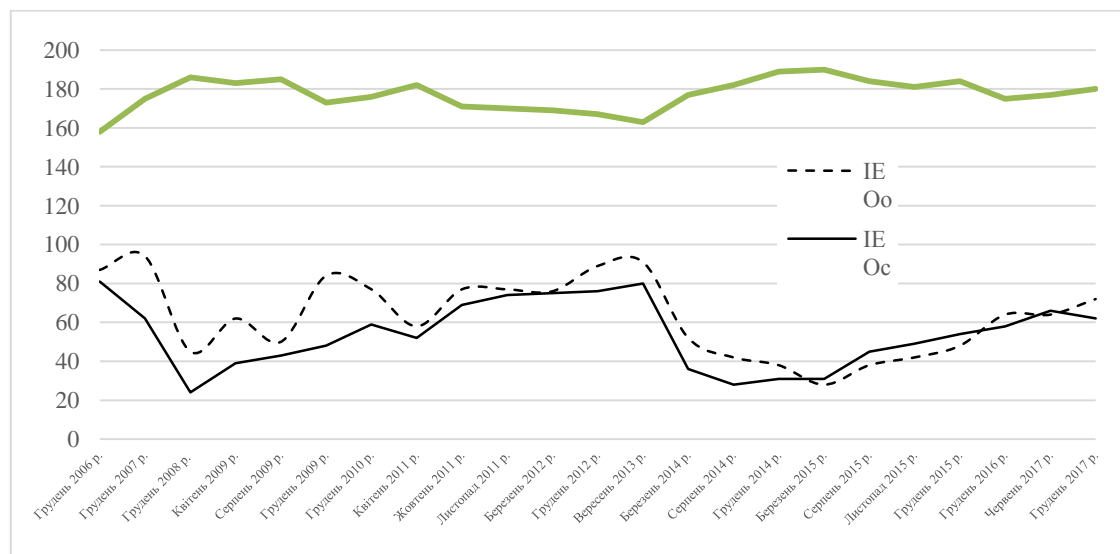

Рис. 4. Динаміка індексів очікування змін особистого матеріального становища, очікування змін розвитку економіки країни, інфляційних очікувань впродовж 2006–2017 рр.

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Доходи та витрати населення (огляд). Моніторинг показників самооцінки матеріального становища родини свідчить про істотне зростання частки населення, яке вважає, що матеріальне становище їхньої родини можна розглядати як середнє та вище за середнє (з 25% до 33,7%). Зростання відбулося через підвищення частки тих, хто оцінює матеріальне становище своєї сім'ї як середнє. Показники тих, хто оцінює становище вище за середнє, становить лише 2,7% (табл. 8). Третина опитаних (32,4%) оцінюють рівень матеріального становища своєї сім'ї як нижчий за середній, ще майже третина (26,4%) вважають його низьким, а 7,5% – дуже низьким.

Таблиця 8

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім'ї України
прийняти за деякий середній показник, то як Ви, порівнюючи з ним,
оцінюєте матеріальне становище Вашої сім'ї?”, %**

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Листопад 2011 р.	Грудень 2012 р.	Квітень 2013 р.	Червень 2013 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.	Серпень 2015 р.	Листопад 2015 р.	Грудень 2016 р.	Червень 2017 р.	Грудень 2017 р.
Дуже низьке	4	4	5	5	5	6	4	7	6	4,1	4,8	3,9	8,5	10,6	9,5	6,3	11,3	8,1	7,5
Низьке	14	16	19	21	19	21	18	25	18	20,6	23,9	21,3	27	31,1	22,5	24,0	28,8	26,2	26,4
Нижче за середнє	31	28	33	35	34	34	34	40	39	38	36,9	37,5	38,7	33,3	34	38,3	32,4	39,3	32,4
Середнє	41	45	38	36	34	35	38	26	35	33	30,5	31,6	23,9	22,7	29,5	28,7	23,3	23,1	31,0
Вище за середнє	7	4	8	2	4	3	4	2,5	1,8	3,6	3,4	4,6	1,9	2,2	3,7	2,4	3,4	1,8	2,4
Високе	3	2	1	0,4	3	0	1	0,5	0,6	0,7	0,5	1	0	0,1	0,9	0,2	0,8	0,1	0,3
Дуже високе	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0	0	0,0	0,0

Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

3 грудня 2014 р. дедалі помітнішою ставала тенденція погіршення самооцінок матеріального становища, відбувалося зменшення частки тих, хто оцінював матеріальне становище своєї сім'ї як середнє, та збільшення розміру груп з низьким рівнем добробуту. Останні дані свідчать про припинення цієї тенденції та повернення до показників березня – серпня 2014 р.

Тим не менш, рівень доходів домогосподарств (за самооцінками) суттєво відстає від бажаного рівня. Середній сукупний дохід на одного члена родини в грудні 2017 р. становив 2885 грн, а для достатнього рівня на одного члена сім'ї, за самооцінками опитаних, необхідно 7900 грн, що в 2,7 раза більше.

Середнє значення уявного прожиткового мінімуму на одну особу в грудні 2017 р. (4700 грн) перевищувало реальне значення прожиткового мінімуму в 2,8 раза.

Уявне значення для середнього доходу, яке характеризує родину як бідну (2555 грн), у 1,5 раза вище, ніж офіційно установлений прожитковий мінімум. Оцінка населенням уявного прожиткового мінімуму та рівня доходів, який характеризує родину як бідну, має стійку тенденцію до зростання (рис. 5).

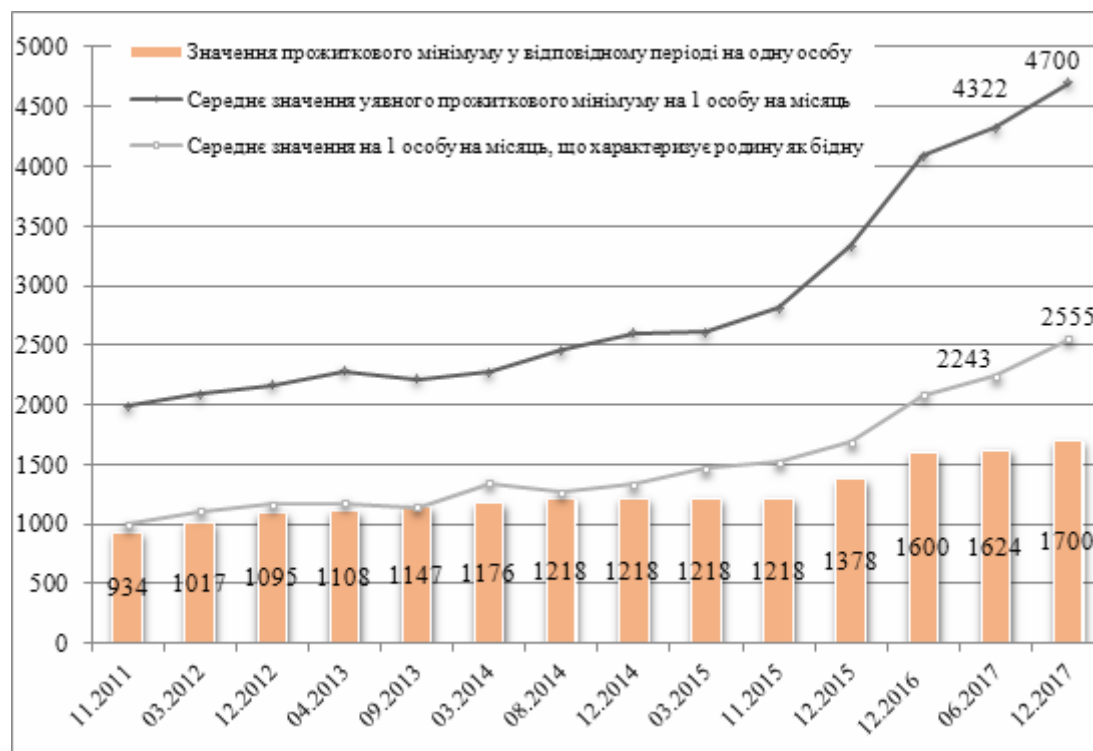

Рис. 5. Динаміка середніх значень доходу, що характеризує родину як бідну, уявного та реального прожиткового мінімуму, грн

Джерело: Дані моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Брак фінансових ресурсів зумовлює те, що 84,2% сімей вимушені були економити. Структура статей, на яких економлять українські сім'ї, залишається традиційною та стосується речей первинної необхідності: продуктів харчування, одягу, лікування, відпочинку та дозвілля, транспорту, комунальних платежів (табл. 9).

Нині менше ніж чверть опитаних (18%) мають грошові заощадження, накопичення (табл. 10). Серед тих, хто має накопичення, 14,5% зберігають їх готівкою, 3,5% – на рахунках фінансових установ (у вигляді депозитів, облігацій, акцій). Переважна більшість опитаних, які мають накопичення, тримають їх у національній валюті.

Таблиця 9

На чому економили сім'ї протягом останніх 6 місяців (грудень 2017 р.), %

	Так, значною мірою	Так, певною мірою	Практично ні	Немає таких витрат	Важко відповісти	Не економили протягом останніх 6 місяців
Продукти харчування	26,1	42,7	14,3	0,3	0,8	15,8
Купівля одягу	39,3	35,0	4,3	5,3	0,2	15,8
Можливість відпочити	37,7	20,1	2,3	23,1	0,9	15,8
Купівля техніки	29,0	13,8	1,0	39,8	0,6	15,8
Дозвілля	31,2	20,1	3,9	28,4	0,6	15,8
Освіта/навчання	7,1	14,3	12,2	49,2	1,3	15,8
Комунальні платежі	17,1	30,0	34,5	1,3	1,2	15,8
Купівля дорогих речей (машини, квартири)	12,9	3,3	0,8	66,3	0,8	15,8
Транспортні витрати	14,1	37,7	21,1	10,1	1,2	15,8
Зв'язок, мобільний зв'язок	13,2	34,8	30,8	4,2	1,2	15,8
Лікування	18,0	35,9	19,9	7,9	2,4	15,8

Таблиця 10

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Скажіть, будь-ласка, чи є зараз у Вашій родині грошові заощадження, накопичення?” та “Скажіть, будь-ласка, в якій валюті Ви зберігаєте Ваші заощадження/накопичення?”,

% (серед осіб, які мають заощадження/накопичення)

	Немає заощаджень, накопичень	Є заощадження, накопичення		Валюта накопичень серед осіб, які мають заощадження/накопичення				
		на рахунках фінансових установ (депозити, облігації, акції)	Готівкою	Гривні	Долари	Євро	Рублі	Інша
Жовтень 2011 р.	75	25		65,7	33	13,2	1,5	0,5
Грудень 2012 р.	72	28		70,1	33,7	12,2	0,9	0,5
Квітень 2013 р.	80	20		69,3	37,2	8,9	1,3	0
Березень 2014 р.	73	8	19	77,8	39,4	11,8	2,8	0,2
		27						
Серпень 2014 р.	80	4	13	72,8	34,6	16,8	2	0,3
		17						
Грудень 2014 р.	81	6	13	77,9	43,7	13,3	4,3	0,8
		19						
Березень 2015 р.	80	4	16	69,8	49,3	17,4	5,8	1,1
		20						
Серпень 2015 р.	77	6	17	72,8	38,9	12	0,7	0,6
		23						
Листопад 2015 р.	78	5	17	68,1	41,9	18,7	0,6	0,8
		25						
Грудень 2016 р.	73,7	10,4	18,4	66,8	45,1	16,1	0,6	0,5
		28,8						

Закінчення табл. 10

	Немає заощаджень, накопичень	Є заощадження, накопичення		Валюта накопичень серед осіб, які мають заощадження/накопичення				
		на рахунках фінансових установ (депозити, облігації, акції)	Готівкою	Гривні	Долари	Євро	Рублі	Інша
Червень 2017 р.	81,8	3,5	14,5	69,3	37,3	15,4	1,8	0,3
		18						
Грудень 2017 р.	76,8	8,4	15,8	62,7	48,7	15,2	1,3	1,3
		24,2						

Примітка: Запитання про валюту грошових заощаджень ставилося респондентам, які мали накопичення готівкою.

Джерело: за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Результати (як раніше, так і зараз) фіксують визнання суспільством надмірного рівня диференціації доходів громадян, запит до держави щодо зменшення різниці в доходах, схильність більшої частини населення країни до патерналізму та авторитарного державного контролю. Переважна більшість населення виступає за те, що багаті люди в країні повинні ділитися з бідними (70,3%), що Уряд зобов’язаний забезпечити прийнятний рівень життя для безробітних (81,1%). Три чверті незгодні з тим, що витрати на соціальні виплати необхідно зменшити (табл. 11).

Таблиця 11

Рівень “згоди-незгоди” з рядом тверджень щодо нерівності доходів і зобов’язань Уряду щодо зменшення нерівності та подолання бідності (вересень 2017 р.), %

	Згодні	Скоріше, згодні	Скоріше, не згодні	Не згодні	Важко відповісти
	ЗГОДНІ		НЕЗГОДНІ		
В Україні занадто велика різниця в доходах громадян	75,1	22,3	0,8	0,4	1,4
	97,4		1,2		
Уряд зобов’язаний зменшити різницю в доходах громадян	58,7	30,6	4,1	1,5	5,1
	89,3		5,6		
У справедливому суспільстві відмінності в стандартах життя людей повинні бути мінімальними	47,6	40,7	4,3	1,2	6,1
	88,4		5,5		
Багаті люди в Україні повинні ділитися з бідними	38,4	31,9	10,5	6,4	12,8
	70,3		16,9		
Уряд зобов’язаний забезпечити прийнятний рівень життя для безробітних	40,9	40,2	9,2	4,3	5,4
	81,1		13,5		
Уряду потрібно зменшити витрати на соціальні виплати	9,4	10,2	24,1	50,4	5,9

Висновки. Щорічний моніторинг джерел особистого доходу громадян засвідчив помітну зміну конфігурації структури доходів населення. Загальна спрямованість змін показала зменшення рівня диверсифікованості доходів через збільшення частки офіційних і постійних доходів.

Про неофіційні платежі за основним місцем роботи повідомили 11,4% (у грудні минулого року – 18,6%) економічно активного населення. Питома вага неофіційної заробітної плати в структурі доходів значно скоротилася, що є наслідком зміни розміру мінімальної заробітної плати.

У грудні 2017 р. зафіксовано покращення значень за рядом індексів: індекс поточного особистого матеріального становища (ІПСо) покращився на 4 пункти (зростання з 62 до 68 пунктів), серед економічно активного населення зростання становило 7 пунктів (73 пункти), втративши серед економічно активного населення 7 пунктів (60 пунктів); інтегральний індекс поточного суспільного матеріального становища (ІПСс) знизився з 71 до 59 пунктів; індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо) збільшився з 64 до 72 пунктів (+8 пунктів), серед економічно активного населення зростання на 10 пунктів, решти населення на 6 пунктів; індекс очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) серед всього населення знизився на 1 пункт (до 62 пунктів), серед економічно активного населення – на 5 (до 64 пунктів); індекс інфляційних очікувань (ІО) зменшився на 2 позиції до 180 пунктів, серед економічно активного населення він становить 178 пунктів.

3 грудня 2014 р. дедалі помітнішою ставала тенденція погіршення самооцінок матеріального становища, відбувалося зменшення частки тих, хто оцінював матеріальне становище своєї сім'ї як середнє, та збільшення розміру груп з низьким рівнем добробуту. Останні дані свідчать про припинення цієї тенденції та повернення до показників березня – серпня 2014 р.

Вимушені були економити, насамперед, на продуктах харчування, одязі, лікуванні, відпочинку та дозвіллі, транспортних витратах і комунальних платежах 84% домогосподарств. На думку опитаних, для достатнього рівня життя необхідно мати 7900 грн на місяць на одного члена родини. Середнє значення уявного прожиткового мінімуму на одну особу визначається в розмірі 4700 грн, що перевищувало реальне значення прожиткового мінімуму на місяць опитування в 2,8 раза.

Нині менше ніж третина опитаних (24,2%) мають грошові заощадження, накопичення. Серед тих, хто має накопичення, більшість зберігають їх в гривневій готівці.

У контексті впливу на соціально-економічні настрої населення актуальним є впровадження економічних стимулів, зокрема, запобігання недооцінці кваліфікованої праці, її низької вартості, як це відбувається на більшості підприємств і організацій державного сектора, на впровадження економічних важелів регулювання видатків, пов'язаних з надвисокою оплатою праці в окремих монополізованих галузях. Забезпечення населення робочим місцями з гідним рівнем оплати праці є одним з ключових викликів.

Отримано 05.03.18

**Методологія розрахунку індексів
соціально-економічних оцінок і очікувань**

Індекс	Запитання та варіанти відповідей	Розрахунок
Індекс поточно-го особистого матеріального становища (ІПСо)	“Як змінилося життя вашої родини протягом поточного місяця (за останні 30 днів) порівняно з попереднім місяцем?” 1. Істотних змін не відбулося. 2. Добробут збільшився. 3. Добробут зменшився	Від частки позитивних відповідей віднімають частку негативних, до різниці додають 100, щоб уникнути появи від’ємних величин. Значення індексів можуть змінюватись у межах від 0 до 200: – значення дорівнює 200 у тому разі, якщо всі респонденти позитивно оцінюють економічну ситуацію; – індекс дорівнює 100 тоді, коли частки позитивних і негативних оцінок є однаковими; – значення індексу менше за 100 означає, що в суспільстві переважають негативні оцінки
Інтегральний індекс поточно-го суспільного матеріального становища (ІПСс)	“Як змінилася протягом останнього часу (за останні 2–3 місяці) соціально-економічна ситуація у: 1) Вашому населеному пункті?; 2) Вашій області?; 3) країні?” 1. Стала кращою. 2. Така сама. 3. Стала гіршою	
Індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо)	“Як, на Вашу думку, зміниться матеріальне становище Вашої сім’ї (Ваше особисто) через півроку?” 1. Істотних змін не відбудеться. 2. Добробут збільшиться. 3. Добробут зменшиться	
Індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс)	“Як Ви вважаєте, наступні один-два місяці для економіки країни будуть добрими, поганими часами або якими-небудь ще?” 1. Добрими. 2. Поганими. 3. Ні добрими, ні поганими	
Індекс інфляційних очікувань (ІО)	“Як Ви вважаєте (очікуєте), протягом наступних одного-двох місяців доходи Вашої родини зростатимуть швидше, ніж ціни, приблизно тими самими темпами, що й ціни, або повільніше, ніж ціни?” 1. Доходи зростатимуть швидше, ніж ціни. 2. Доходи зростатимуть приблизно тими самими темпами, що й ціни. 3. Доходи зростатимуть повільніше, ніж ціни	Від частки відповідей, які свідчать про зростання інфляції (“Доходи зростатимуть повільніше, ніж ціни”) віднімають частку відповідей, що характеризують зменшення інфляції (“Доходи зростатимуть швидше, ніж ціни”), до різниці додають 100. Значення індексу може змінюватись у межах від 0 до 200: – значення дорівнює 200 у тому разі, якщо всі респонденти очікують зростання інфляції (песимістична оцінка); – індекс дорівнює 100 тоді, коли частки песимістичних і оптимістичних оцінок є однаковими; – значення індексу менше за 100 означає, що в суспільстві всі очікують зменшення інфляції (оптимістична оцінка)

Балакирева О.Н., канд. социол. наук, заведующая отделом мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, глава правления ОО “Украинский институт социальных исследований имени Александра Яременко”, ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, e-mail: bon.smc@gmail.com,

Дмитрук Д.А., канд. социол. наук, научный сотрудник отдела мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, директор ОО “Центр “Социальный мониторинг”, ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, e-mail: dmitruk_d@ukr.net

ДИНАМИКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОЦЕНОК И ОЖИДАНИЙ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ В КОНЦЕ 2017 г.

На основе данных общенационального опроса представлена оценка социально-экономической ситуации и общественные настроения, а также доходы населения. Проанализированы индексы социально-экономических оценок и ожиданий для разных социально-демографических групп в динамике, самооценка материального положения, стратегии экономии. Рассмотрена динамика и структура сбережений (накоплений).

Ключевые слова: индексы социально-экономических оценок и ожиданий, общественное мнение, сбережения, накопления, самооценка материального положения, прожиточный минимум.

Balakireva O.M., PhD. (Sociology), head of department for monitoring-based research of social and economic transformations, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, head of the board, Ukrainian Institute for Social Research after Oleksandr Yaremenko, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, e-mail: bon.smc@gmail.com,

Dmytruk D.A., PhD. (Sociology), scientific fellow, department for monitoring-based research of social and economic transformations, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, director, Center “Social Monitoring”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, e-mail: dmitruk_d@ukr.net

TRENDS OF SOCIO-ECONOMIC ASSESSMENTS AND EXPECTATIONS OF UKRAINE'S POPULATION IN THE END OF 2017

Based on data from a nationwide survey, an assessment is made of the socio-economic situation and social attitudes, as well as the income of the population.. Authors analyse trends for indices of socio-economic assessments and expectations for different socio-demographic groups, self-assessment of the material status, and strategies for savings. Trends and structure of savings are considered.

Keywords: indices of socio-economic assessments and expectations, public opinion, socio-economic problems, costs, savings, self-assessment of the material status, minimum cost of living.